Ympäristönsuojelu autoritaarisissa järjestelmissä

Artikkeli käsittelee autoritaaristen hallitusten ympäristösuhteita. Artikkelin tapaustutkimus käsittelee Unkarin kommunistisen hallituksen reagointia kasvaviin ympäristöongelmiin 1960-luvulla. Artikkelin tarkoituksena on selittää ympäristökriisin tärkeimpiä kansallisia tekijöitä erityisesti Borsodin teollisuusalueeseen liittyen. Ko. alueella luonnonvarojen käyttö aiheutti monimuotoisen ympäristökriisin, minkä ratkaisu vaati valtiotoimijoilta useita eri toimia. Artikkelissa Unkarin tapaus asetetaan laajempaan kontekstiin: miten ja miksi autoritaariset hallitukset kuten Guatemalan ja Chilen juntat tai demokratiat kuten Länsi-Saksa käyttivät erilaisia teknologioita ja propagandaa luonnonvarojen säilyttämisen edistämiseksi. Artikkelin tarkoituksena on vastata siihen, kuinka ja miksi erilaiset lähestymistavat ympäristönsuojeluun epäonnistuivat erilaisissa poliittisissa järjestelmissä. Artikkelin pyrkii myös selittämään ihmisten ja luonnollisen ympäristön ristiriitaisia suhteita autoritaarisissa hallintojärjestelmissä.

Viktor Pál

Poliittiseen ja taloudelliseen liberalismiin perustuvia yhteiskuntia on kritisoitu, koska ne käyttävät usein vain vähän valtion valtaa ympäristön suojelemiseen. Vahva ympäristönsuojelu voi heikentää vapaata taloudellista kilpailua. Liberaalin talouspolitiikan kannattajat ovat nähneet ympäristönsuojelun yhdistyvän taloudellisen vapauden estämiseen. (Brain & Pál 2019, 1–2) Vapaisiin markkinoihin perustuva taloudellinen liberalismi ja demokraattiseen osallistumiseen perustuva poliittinen liberalismi korostavat henkilökohtaista vapautta ja yksilön oikeuksien kunnioittamista. Teollisten vallankumouksien jälkeen taloudellinen ja poliittinen liberalismi on lisännyt maailmantalouden kehitystä uskomatonta vauhtia. Seuraus on, että liberalismi on saanut huomattavaa suosiota taloudellisesti menestyvissä maissa. Henkilökohtaisen vapauden ja vaurauden kasvu on kuitenkin johtanut ympäristö-

hoihin. Nykyään globaali ympäristökriisi on yksi suurimmista haasteista, joita ihmiskunta on koskaan kohdannut. (Emt., 1–2)

Yleisimmät toimet ympäristön laadun parantamiseksi keskittyvät uusien lakien säätämiseen, joiden pyrkimyksenä on vähentää yksilöiden ja yritysten autonomiaa ja lisätä valtion valtaa. Luonnonsuojelualueet, ympäristön saastumista koskevat lait ja eläinsuojelulait rajoittavat kansalaisten ja yritysten vapautta. Kun yhtäällä ympäristönsuojelun puolustajien mielestä valtion tulee tarvittaessa rajoittaa toimintavapauksia ympäristöperustein, on toisaalla valtion vahvaa asemaa ympäristönsuojelussa myös kritisoitu. (Brain & Pál 2019, 1–2.)

Tämän artikkelin lähtökohtana on ensimmäisenä, että liberaalit yhteiskunnat ovat kehittäneet oman ympäristönsuojelupolitiikkansa, toiseksi että ympäristönsuojelu on joustava ideologia ja kolmanneksi että Pohjois-Amerikan ja Länsi-Euroopan ympäristönsuojeluideat eivät edusta ainoita olemassa olevia mahdollisuuksia. Tässä artikkelissa pyrin purkamaan autoritaaristen hallitusten ja demokraattisten yhteiskuntien välistä jyrkkää erontekoa ja analysoimaan esimerkkejä ei-liberaaleista hallinnoista, joiden luontoon liittyvät toimet eivät ehkä vaikuta ensisilmäyksellä ympäristön tilaa parantavilta länsimaisen lukijan näkökulmasta. Osoitan myös, että ympäristönsuojelu ei ole poliittinen liike, joka liittyy vain demokraattisiin hallituksiin, vaan että autoritaariset ympäristönsuojelun muodot ansaitsevat puolueettoman arvioinnin. (Brain & Pál 2019, 1–3.)

Tämän artikkelin tavoitteena on lisätä ymmärrystä autoritaarisen ympäristöhallinnon luonteesta. Aihe on laaja yhteen artikkeliin, mutta pyrin syventämään sitä tarkastelemalla autoritaarista ympäristökysymystä huolellisesti valittujen tapaustutkimuksien avulla. Ensin tarkastelen tutkimuskirjallisuutta autoritaarisesta ympäristökysymyksestä keskittyen Neuvostoliittoon ja kylmän sodan itäeurooppalaisiin valtioihin. Näytän kuinka uusi tutkimus on muuttanut vanhoja teorioita ja hypoteeseja. Esitän sitten lyhyen esimerkin ”länsimaisesta”, liberaalista ympäristönsuojelusta Länsi-Saksan tapauksessa. Länsi-Saksa on ainoa ”läntinen” maa, jossa ympäristönsuojelua on systemaattisesti verrattu itään. Sen jälkeen analysoin esimerkkejä oikeistosisilasjuntista espanjankielisessä Latinalaisessa Amerikassa Guatemalan ja Chilen esimerkkien kautta. Sotilasjunttien hallinnossa oli erilaisia taloudellisia malleja ja teknologisia järjestelmiä, ja niillä oli ristiriitaiset lähestymistavat ympäristönsuojeluun. Latinalaisen Amerikan järjestelmien tutkiminen auttaa siten ymmärtämään autoritaarista ympäristönsuojelua. Lopuksi keskityn pohtimaan, mitä ympäristönsuojelu tarkoitti kylmän sodan aikaisessa Unkarissa. Unkari on hyvä esimerkkitapaus kylmän sodan aikaisessa itä-blokissa, koska se on valtio, jossa markkinamekanismit ja sosialistinen poliittinen järjestelmä yhdistettiin. Yksi sosialistisen ympäristönsuojelun tärkeimmistä teoreetikoista, Zsuzsa Gille (2007) on tutkinut Unkarin ympäristönsuojelun omalaatuista esimerkkiä, jossa yhdistyivät kommunistinen teoria ja kapitalistinen aiheuttaja maksaa -periaate.

Ympäristönsuojelun tutkimusperinteet

Ympäristöhumanistit ovat usein verranneet ympäristönsuojelua kylmän sodan ajan Neuvostoliitossa ja kapitalistisessa maailmassa. Tämä vertailu perustuu länsimaissa kehitettyyn terminologiaan, käsitteisiin ja teorioihin. Se on jättänyt analyysien ulkopuolelle itä- ja keskieurooppalaiset ympäristönsuojelutoiminnan teoriat, metodit ja järjestelmät. Tutkijat ovat usein päätyneet rakentamaan yksipuolista analyysia voimakkaasta ja voittoaistista lännestä. Tämä ajattelusuunta, joka oli tyypillinen 1980-luvun lopulla ja 1990-luvulla, on tuottanut

tuhansia tieteellisiä artikkeleita, joissa kiitellään länsimaisen ympäristöpolitiikan tehokkuutta ja paremmuutta.

Esimerkiksi Iván Völgyesin vuonna toimitti vuonna 1974 kirjan *Ympäristön huonontuminen Neuvostoliitossa ja Itä-Euroopassa*. Muutama vuosi myöhemmin salanimi Boris Komarov julkaisi kirjan nimeltä *Luonnon tuhoaminen Neuvostoliitossa*. Hilary F. French kirjoitti ilmansaasteista ja happosateista Neuvostoliitossa. Barbara Jancar totesi vuonna 1987 kirjassaan Neuvostoliiton ja Jugoslavian ympäristöasioiden hallinnasta, että Neuvostoliitto ja muut sosialistiset maat jättivät ympäristöongelmat kokonaan huomiotta 1960-luvun loppuun saakka. Vuonna 1992 Murray Feshback ja Alfred Friendly Jr. vertasivat Neuvostoliiton aiheuttamaa ympäristötuhoa (*ecocide*, joka on käännetty myös ”ympäristömurhaksi”) Maya-imperiumin romahdukseen. Monet yhteiskuntatieteilijät ja historioitsijat päättelivät, että kommunismi oli ohjelmoitu aiheuttamaan ympäristön pilaantumista. (Völgyes 1974; Komarov [Wolfson] 1980; Feshback & Friendly 1992; Jancar 1987).

Kylmän sodan päättyminen ja Neuvostoliiton romahtaminen avasi yksipuolisen tieteellisen tulkinnan aallon. Monet näistä teoksista kuulostavat kapitalismin voitonlauluilta, jotka kertoivat sen voitosta kommunismista. Useat tutkijat pitivät kommunismia täydellisenä epäonnistumisena, katastrofina ja umpikujana historiassa. (Kirchhof & McNeill 2019) Liberaali kapitalismi julistettiin sovinnolla voittajaksi, joka pitäisi korkealla yksilön vapauden ja vaurauden lippua. Liberalismiin perustuva talous on kuitenkin aiheuttanut jatkuvasti pahenevaa ympäristön tuhoa. Vain harva nykyään kyseenalaistaa globaalin ympäristökriisin merkitystä yhtenä ihmiskunnan suurimmista haasteista. Tiedeyhteisön yksimielisyys on edelleen, että liberaali demokratia on tarpeen tehokkaan ympäristönsuojelun kannalta.

Sekä ympäristönsuojelijat että ympäristötavoitteita epäilevät ovatkin kääntyneet valtion puoleen odottaen sen pyrkivän edistämään ympäristönsuojelua tai taloudellisen järjestelmän vapautta. Kriitikkojen mukaan valtion johtoasema ympäristöasioissa voi olla riskialtis, sillä se voi päätyä tekemään päätöksiä vallanpitäjien eduksi ja iskeä toisinajatteliijoita vastaan. Yksi tärkeimmistä valtion rooliin kohdistuneista kritiikeistä on James C. Scottin monografia *Seeing Like a State* (1998).

Scott arvostelee ”byrokraattisia” järjestelmiä, koska ne pyrkivät edistämään teknokraattiseen ideologiaan perustuvaa ”korkeaa modernismia”. Nämä järjestelmät eivät ota huomioon paikallisen väestön erityispiirteitä, mikä johtaa yhteiskunnallisen moninaisuuden tukahduttamiseen ja siten teknokraattisten hankkeiden epäonnistumiseen. Scottin mukaan valtio on homogenisoinnin katalysaattori, riippumatta siitä onko kyseessä Neuvostoliitto vai Yhdysvallat. Scottin arvio autoritaarisista, keskitettyyn suunnitelmatalouteen perustuvista järjestelmistä on täysin kielteinen. Hänen mukaansa asiantuntijat ohjaavat keskitettyä taloutta väärään suuntaan, ja yksi prosessin huolestuttavimmista tuloksista on luonnonympäristön dramaattinen yksipuolistuminen. Kommunistiset hallitukset saivat tämän aikaan muun muassa kollektivisoimalla ja mekanisoimalla maatalouden ja käyttämällä ylen määrin kemikaaleja. Scott korostaa paikallisen tiedon välttämättömyyttä ja yksilön vapautta. Hänen työnsä on inspiroinut suurta määrää ympäristöhumanisteja ja vahvistanut käsitystä, että liberalismi ja individualismi ovat luoneet positiivisemman suhteen ihmisen ja ympäristön välille. Tätä voi kyseenalaistaa erityisesti, kun otetaan huomioon viime vuosikymmenien samanaikainen liberaalin demokratian ja globaalin ympäristökriisin kasvu. (Brain & Pál 2019, 2.)

Scottin teoria sopii hyvin käsityksiin Neuvostoliitosta. Kylmän sodan puolivälissä länsimaiset politiikan ja talouden alan tutkimukset eivät juurikaan tuoneet esiin Neuvostoliiton ympäristöpolitiikan epäonnistumisia. Osassa niistä tunnustettiin, että kommunistiset järjes-

telmät heräsivät suhteellisen nopeasti ympäristökysymyksiin, joita hoidettiin jossain määrin tehokkaasti 1950- ja 1980-luvuilla. Sen jälkeen kommunistiset hallitukset eivät kyenneet hallitsemaan aikaisempina vuosikymmeninä luotuja institutionaalisia ja infrastruktuuri-järjestelmiä. Tšernobylin katastrofista tuli yksi esimerkki tästä taipumuksesta ympäristön tuhoon. Erityisesti 1990- ja 2000-luvuilla kukoisti ”ympäristömurhaa” (*ecocide*) käsitelty keskustelu. Ympäristömurhan termi on johdettu englanninkielisestä sanasta *homicide*, ja se viittaa luonnonympäristön tarkoitukselliseen tuhoamiseen. Sitä käyttivät ensimmäisinä Murray Feshback ja Alfred Friendly Jr., mutta tutkimusaiheesta tuli nopeasti muodikas. Sadoissa tutkimuksissa on keskitytty ympäristön tuhoutumiseen entisen Neuvostoliiton alueen maissa. (DeBardeleben 1985; Feshback & Friendly 1988; Goldman 1972; Pryde 1972; Pryde 1991.)

Douglas Weiner (1988; 1999) on kirjoittanut useita keskeisiä Neuvostoliiton ympäristöhistoriaa koskevia teoksia. Hän on seurannut Neuvostoliiton ympäristökeskustelujen muutosta lokakuun vallankumouksesta Neuvostoliiton romahdukseen. Hänen pääväitteensä on, että ympäristökeskustelu on tukahdutettu useina aikakausina Neuvostoliitossa, mutta että se ei ole kadonnut kokonaan edes pimeimpinä stalinismin aikoina. Weiner uskoo, että neuvostoliittolainen ympäristönsuojelu kopioi enemmän tai vähemmän länsimaisia esimerkkejä. Hänen tavoitteenaan ei ole ollut nähdä ympäristönsuojelua Neuvostoliitossa valtion tukemana toimintona, päinvastoin, Neuvostoliiton ympäristönsuojelu Weinerille on valtion virittämä kansalaistoiminta.

Zsuzsa Gillen Unkaria käsittelevä monografia *From the Cult of Waste to the Trash Heap of History* (2007) loi uuden tutkimussuunnan Itä-Euroopan autoritaaristen hallintojärjestelmien ympäristötutkimuksessa. Gillen teos edustaa paradigman muutosta suhteessa aiempaan yhteiskuntatieteelliseen ympäristötutkimukseen, jossa kommunismi on nähty ”pahana” ja kapitalismi ”hyvänä”. Hän antaa kuitenkin monimutkaisemman ja ristiriitaisemman vastauksen kuin moni muu. Gille osoittaa kirjassaan, että Garén kaatopaikan toiminta oli ongelmallista ja ympäristölle haitallista sekä valtiososialismin aikana että sen jälkeen. Gille myös nostaa esiin länsimaisten demokratioiden vastuun länsivientiä harjoittaneiden unkari-laisten valtionyhtiöiden aiheuttamista ympäristösaasteista. Yksi Gillen kirjan tärkeimmistä huomioista on, että aiemmin mainittu ympäristömurhan käsite antaa liiallisen mustavalkoisen kuvan. Hän osoittaa myös toimimattomaksi yhteiskuntatieteellisen lähestymistavan, jossa kommunismi nähdään syyllisenä kaikkeen pahaan ja kaikki hyvä luetaan kapitalismin ansioksi. Mielenkiintoista on, että Gillen sosiologisella työllä ei ole ollut paljonkaan vaikutusta hänen omalla tieteenalallaan, mutta se on antanut uusia lähtökohtia Keski- ja Itä-Euroopan ympäristöhistorian tutkimukselle. Suomessa Simo Laakkonen on tukenut Gillen teorioita. Laakkosen mukaan sekä Länsi-Euroopan maissa että Yhdysvalloissa on tehty vain vähän tutkimusta Keski- ja Itä-Eurooppaan sijoittuvan vesiensuojelun historiasta. Hän on pyrkinyt korjaamaan puutteen tutkimalla jätevedenkäsittelytekniikan ympäristöhistoriaa Liettuun sosialistisessa tasavallassa. (Cetkauskaitė & Laakkonen 2009.)

Gillen tutkimuksellinen avaus sai seuraajia, joista mielenkiintoisimpia on ollut Stephen Brainin paljon keskusteltu monografia, *Song of the Forest* (2011). Brain käsitteli suurta stalinistista luontosuunnitelmaa. Brainin väite on, että Neuvostoliitossa ja Itä-Euroopassa on kehittynyt omanlaisensa ympäristöinstituutioiden verkosto ja lännen ulkopuolinen keskustelu. Läntisen ympäristöjärjestelmän nostaminen globaaliksi standardiksi ei Brainin mukaan mahdollista ympäristönsuojelun, oikeusjärjestelmän ja instituutioiden objektiivista arviointia autoritaarisissa järjestelmissä, koska ne eroavat näiltä osin niin merkittävästi lännestä. Brain uskoo, että tieteellisten ympäristökeskustelujen käsitteet katosivat ja nousivat uudelleen

Neuvostoliitossa 1920–60-luvuilla. Tästä yksi esimerkki on G. F. Morozovin (1867–1920) venäläinen metsäekologian teoria, joka perustuu metsien oman toimintakyvyn suojaamiseen ja Venäjälle ominaiseen metsäkantaan. Morozov totesi löytäneensä keinoja päätellä, millä alueilla Venäjällä tulisi tehdä istutuksia ja kuinka suojata herkkiä ekosysteemeja tai käyttää metsäistutuksia paikallisen ilmaston parantamiseksi. Monet Venäjän tieteellisen metsätiedon elementit unohdettiin väliaikaisesti 1920-luvulla, ja uskomatonta kyllä juuri Stalinin suunnitelmatalous hengitti uutta elämää 1800-luvun venäläisten metsätieteilijöiden ainutlaatuisiin teorioihin. Weiner kirjoittaa, että Stalinin aikana Venäjän ympäristökysymykset työntyivät taka-alalle, mutta Brainin mukaan nimenomaan ekologiset teoriat auttoivat saavuttamaan Neuvostoliiton uusia taloudellisia tavoitteita. Stalinismin aikainen metsitys perustui Morozovin teoriaan. Suojaavien metsävyöhykkeiden luominen on kuitenkin johtanut ristiriitaisiin tuloksiin. Takaiskuja voi toisaalta osittain selittää T. D. Lysenkon vaikutus, jonka vuoksi metsityshanke poikkesi alkuperäisistä tavoitteistaan. Lysenko uskoi, että tietyt kasvilajit kykenevät erittäin nopeaan ja laajamittaiseen sopeutumiseen. Hän sekoitti 1800-luvun venäläisen tieteellisen metsätalouden teorioita ja villejä yhteiskunnallisia teorioita. Hänen mukaansa puuryhmät tuli istuttaa tiukasti ”pesään”, jossa puut alkaisivat automaattisesti ”toimia yhteistyössä”, koska ovat osa kommunistista yhteiskuntaa. (Brain 2011, 152.) Morozovin teorian suurin voitto ja selkeä saavutus oli kuitenkin puunkorjuun rajoittaminen jokilaaksoissa. Menestyksen avaimena toimi ekologian kielen muuttaminen Stalinin suunniteltuihin taloudellisiin tavoitteisiin. Ekologit ylistivät metsien suojelun taloudellisia hyötyjä sen sijaan, että olisivat valittaneet puunkorjuun aiheuttamia ekologisia vaurioita. Asiantuntijat varoittivat suunnittelutoimistoa eroosion riskin kasvusta, mikäli hakkuut joiden lähellä olisivat liian suuria. Eroosiosta kärsivä maaperä olisi sijainnut Neuvostoliiton vesivoimalaitosten patojen alueella. Tämä olisi tuottanut lisäongelmia ja lisäkustannuksia Neuvostoliiton taloudelle. Näin ekologisesta kysymyksestä tuli kielen muutoksen jälkeen taloudellinen kysymys. Monet Stalinin luontosuunnitelman projekteista ovat epäonnistuneet, ja näin on käynyt myös Neuvostoliiton ulkopuolella. Zsuzsanna Borvendég ja Mária Palasik käsittelevät tähän liittyen unkarilaista tapausta yhteisessä monografiassaan. Kirjoittajat kuitenkin myöntävät, että ”metsitys ja niittyjen perustaminen 1950-luvulla olivat hyvä idea ja edistivät kestäväää maataloutta” (Borvendég & Palasik 2015, 163).

Länsi-Saksa esimerkkinä ympäristönsuojelun liberaalista mallista

Ympäristönsuojelun poliittiset ja taloudelliset tavoitteet johtivat konflikteihin Länsi-Euroopassakin. Menestystarinoita on nykyisin vaikea löytää. Esimerkiksi Länsi-Saksan ympäristön pilaantuminen nousi valtavirran julkiseen keskusteluun 1960-luvun lopulla. Ympäristöheräämisen toinen aalto eteeni 1970–80-luvuilla. Vielä 1960-luvulla talouden tila ei ollut Saksan yhteiskunnan huolenaihe. *Wirtschaftswunder* eli Länsi-Saksan talousihme oli todellinen useimmille. 1970-luvulla, kun talous hidastui ja öljykriisi iski maailmantalouteen vuosina 1973–74, tilanne muuttui dramaattisesti. (Dominick 1992, 210.)

Ympäristöongelmat nousivat Länsi-Saksan liittotasavallan politiikan aiheeksi, kun Saksan liittokansleri Willy Brandt sisällytti ympäristöasiat epäonnistuneeseen vaalikampanjaansa vuonna 1961. Brandt ja sosiaalidemokraattinen puolue voittivat Saksan liittopäivät vaalit vuonna 1969. Ympäristökysymykset nousivat tämän jälkeen ensisijaiseksi aiheeksi monille, ja myös vihreän puolueen perustamisessa vuonna 1980 näkyi ympäristön kasvava merkitys. Ympäristön tila parantui monessa suhteessa. Rein-joen veden laatu alkoi pysyvästi kohentua

1980-luvun alkupuolella, ensimmäistä kertaa vuoden 1918 jälkeen (Disco 2007, 402). Jotkut ympäristöongelmat kuitenkin pahenivat. Autoliikenne ja ilman pilaantuminen aiheuttivat vahinkoa. Metsät kärsivät huonon ilmanlaadun takia ja uudeksi ilmiöksi nousi *Waldsterben* eli metsäkuolema. Suurin ongelma oli se, että suuri osa yhteiskunnasta ei kyseenalaistanut kulutuksen kasvua. Ihmiset vaativat puhdasta ympäristöä, mutta halusivat jatkaa kuluttajina miellyttävää elämäntapaa. Länsi-Saksan luonnonsuojelujärjestöjen jäsenmäärä alkoi nousta, kun kiinnostus ympäristöasioita kohtaan kasvoi (Dominick 1992, 121–124).

Länsi-Saksan vesistöjen tilanne oli kauhistuttava toisen maailmansodan jälkeen. Rein-joki kehittyi Länsi-Euroopan vesistöjen aiheuttaman pilaantumisen symboliksi. 1960-luvulla Sveitsin, Ranskan, Saksan ja Hollannin kaupungeista, tehtaista ja maataloudesta johdetut jätevedet saastuttivat muitakin jokia, mutta erityisesti Reiniä. Saksan ympäristömuutoksia on siten vaikea nähdä menestyksenä. (Pål 2017a, 52.) *E. coli* -bakteerit pääsivät kuitenkin Reinin vesiin jätevesien kautta jo Sveitsissä. *E. coli* määrä Rein-joen vedessä kasvoi asteittain alavirtaan. Euroopan neuvoston mainitsemassa vuoden 1966 tutkimusraportissa todettiin 30–100 *E. coli* -bakteeria per desilitra ylävirralla Grisonsin kantonissa. Tämä määrä kasvoi alavirtaan, ja oli 2000 Reinin päästessä Bodenjärvelle ja 24 000 150 kilometrin matkalla alavirtaan Bodenjärvestä (Council of Europe 1966, 18.). *E. coli* määrä luokitellaan ihmiselle vaaralliseksi, mikäli se ylittää 500/dl. Rein-joesta tuli avoin viemäri 1980-luvulle mennessä. Sitten Rein on puhdistettu useista kemikaaleista yli 50 miljardin euron kustannuksella, mutta siinä esiintyy vielä nykyäänkin vaarallisia määriä *E. coli*, giardiaa ja norovirusta. (Kistemann et al 2001, 301.)

Autoritaarinen ympäristönsuojelu Latinalaisessa Amerikassa

Samoin kuin Neuvostoliitossa, ympäristönsuojelu on nivoutunut taloudellisiin ja poliittisiin päämääriin myös muualla maailmassa. Esimerkiksi Latinalaisessa Amerikassa Tony Andersson (2018) on analysoinut Guatemalan pohjoisosan suuren sademetsäalueen El Peténin roolia kylmän sodan aikana ja keskittynyt siihen, miten eri kapinallisryhmät ja hallituksen joukot käyttivät viidakkoa. Rikkaan kasvillisuutensa takia El Petén oli täydellinen piilopaikka hallitusta vastaan toimiville sisseille. Joukkomurhia paenneet pakolaiset perustivat leirejä viidakkoon ja toivoivat olevansa suojassa armeijan häirinnältä. 1960-luvulla hallitus halusi kehittää El Petén monialaiseksi talousalueeksi, jonka mallina oli Yhdysvaltojen Tennessee Valley Authority (TVA). Sotilasjunta kuitenkin poikkesi pian tästä monimutkaisesta suunnitelmasta ja keskittyi puunkorjaukseen. Myöhemmin, kun hallitus näki viidakon turvaroolin, se sulki pääsyn viidakkoon ja perusti luonnonsuojelualueen. Tämän jälkeen armeija otti viidakon hallintaansa ja kielsi ihmisiltä pääsyn sinne. Toisin sanoen luonnonsuojelun todellinen tarkoitus ei liittynyt ympäristönäkökohtiin, vaan sitä käytettiin kapinallisia ja pakolaisia vastaan. Epäsuorasti se kuitenkin auttoi säilyttämään El Peténin biologisen monimuotoisuuden ja luonnon arvon. (Andersson 2018, 34–50.)

Chilen juntan historian ympäristövaikutukset olivat hyvin erilaisia kuin El Peténissä. Pinochetin otettua vallan vuonna 1973 Chile eristäytyi nopeasti, mikä aiheutti vakavia seurauksia maan taloudelle ja epäsuorasti ympäristölle. Yksi Chilen tärkeimmistä vientituotteista oli jalostettu kuparimalmi. Maa oli yksi maailman suurimmista kuparin tuottajista, ja asianmukaisten metallurgisten laitteiden puuttuessa kuparimalmin käsittely aiheutti valtavia ympäristövahinkoja. Chicagon yliopiston professori Milton Friedman, joka oli yksi vaikutusvaltaisimmista liberaalin kapitalismin talouspolitiikan taloustieteilijöistä kylmän sodan

aikana, neuvoi useita Latinalaisen Amerikan maita, ja hänen vaikutuksensa myös Chilen talouspolitiikkaan oli erittäin suuri. Chilen keskussuunnittelutoimisto ODEPLAN noudatti Friedmanin neuvoja ja lopetti kokonaan valtion rahoituksen ympäristönsuojelulle. Valtion täydellinen vetäytyminen ympäristöasioista johti katastrofaaliseen ilmansaastetilanteeseen kuparitehtaiden lähialueilla. Chilessä ympäristökriisi oli hinta, jonka maa maksoi liberaalista talouskasvusta. (Perez 2018, 75–95.)

Latinalaisen Amerikan tapaukset osoittavat, että vuorovaikutus ympäristön kanssa ei ole mustavalkoista vaan hyvin monimutkaista. Repressiiviset autoritaariset hallitukset saattavat joskus tarkoituksellisesti tai tahattomasti suojella ympäristöä, kun taas taloudellisesti liberaalit hallitukset saattavat toisinaan lakata rahoittamasta ympäristönsuojeluinvestointeja.

Ympäristönsuojelu kylmän sodan Unkarissa

Ympäristönsuojelukeskustelu alkoi Unkarissa pian sen jälkeen, kun vuoden 1948 poliittinen järjestelmä muuttui. Ympäristökeskustelut keskeytti Stalinin kuolemaa seurannut myrskyinen poliittinen aika. Vuonna 1953 Neuvostoliiton johto pakotti stalinistisen Mátyás Rákosin, Unkarin stalinistisen diktaattorin, eroamaan. Vuosina 1953–1956 Unkaria johtanut uudistusmielinen kommunisti Imre Nagy pyrki lieventämään aikaisempaa ankaraa poliittista sortoa. Vuonna 1956 Nagy menetti Neuvostoliiton johdon tuen ja Rákosi sekä hänen stalinistinen linjansa palasivat Unkariin. Tämä johti suoraan Unkarin vallankumoukseen lokakuussa 1956. Vallankumousta seurasivat kansalliset lakot ja kauhu. Lyhyiden sortotoimenpiteiden jälkeen poliittiset olosuhteet maan sisällä alkoivat normalisoitua vuonna 1958. János Kádárin johtamasta uudesta ”valtiososialistisesta” poliittisesta järjestelmästä tuli yksi kylmän sodan liberaaleimmista Itä-Euroopan kommunistisista sovelluksista. (Pál 2017a, 95–96.)

Unkarin parlamentin keskustelu maaliskuussa 1976 antoi lähtölaukauksen sille, että valtion aloittama ja tukema ympäristökäänne saavutti huippunsa 1970-luvun loppupuolella. Parlamentti keskusteli 19. maaliskuuta 1976 luonnonsuojelua koskevasta suunnitelmasta, ja moni Unkarin sosialistisen työväenpuolueen (HSWP) vaikutusvaltaisimmista jäsenistä ja toimijoista osallistui keskusteluun. Etenkin entisen ministerineuvoston puheenjohtajan Jenő Fockin, kulttuurista ja taiteista vastanneen ministerin György Aczélin ja HSWP:n keskuskomitean sihteerin Béla Biszku osallistuminen korosti asian tärkeyttä. Puheissa korostettiin ympäristönsuojelun ja valtion ympäristötyön keskeistä merkitystä. Kansanedustaja István Fodorné vaati täydellistä ekologista käännettä: ”Ympäristönsuojelun on oltava jokaisen kansalaisen asia.” Yliopistoprofessori ja Debrecenin kaupungin yliopistollisen sairaalan johtaja József Schnitzler totesi, että ”[y]mpäristönsuojelusta on tullut keskeinen kysymys maassamme ja osa politiikkaamme sosialismin rakentamiseksi” (Fodorné 1976).

Ympäristöongelmien kansalliset seuraukset olivat erityisen näkyviä maan kaupungistuneissa ja teollistuneissa osissa, kuten Miskolcin kaupunkialueella ja Borsodin alueella. Valtion rooli ympäristötietoisuuden kasvattamisessa koko yhteiskunnassa oli olennainen. Yksittäiset tapaukset kertovat paljon ympäristötietoisuuden myötä alkaneesta toiminnasta valtiososialismissa 1970- ja 1980-luvuilla. Esimerkiksi Borsodin kemianlaitoksen (BVK) jätevedenkäsittelyyn liittyvät keskustelut julkistettiin hiukan yli sadassa raportissa, kirjallisessa haastattelussa ja radio-ohjelmassa vuosina 1972–1989. Uutisten painopiste seurasi ympäristötietoisuuden muutosta, ja niiden fokusanalyysi kuvaa muuttuvia ympäristöasenteita vuosien 1972 ja 1989 välillä.

BVK:n jätevedenkäsittelystä julkaistut artikkelit koskivat (1) teknisiä, (2) juridisia (3) tiedotus- ja suhdetoiminta- sekä (4) ympäristöpoliittisia näkökohtia. Koko ajanjakson mittaan keskusteluja hallitsi ympäristöä koskeva teknologinen tieto, jota käsiteltiin 46 sanomalehtiartikkelissa 92 artikkelin otoksessa (Pál, 2017a, 208). 1970-luvun puolivälissä (1972–1977) tekniikan keskeinen rooli oli tärkeämpi kuin aikakauden jälkeen. Suosituimmat aiheet muuttuivat ajoittain. Paljon huomiota vuosina 1972–1977 sai esimerkiksi suuri YK:n kehitysohjelman hanke, jossa asennettiin automaattinen seurantajärjestelmä jokeen Sajó-joen laaksossa. Lisäksi vuosien 1974 ja 1978 välisenä aikana kehittyneen jätevedenpuhdistamon suunnittelu ja rakennustyö oli suosittu aihe alueellisissa, kansallisissa ja populaaritieteellisissä artikkeleissa. Kun jätevedenpuhdistamon rakentaminen aloitettiin elokuussa 1975, alueellisilla tiedotusvälineillä oli tärkeä rooli hankkeen edistämisyksiosissa. Myös medialla ajateltiin olevan vastuu tiedottaa paikalliselle väestölle sen positiivisista ympäristövaikutuksista. Paikallislehdet *Észak-Magyarország* ja *Déli Hírlap* kirjoittivat säännöllisesti asiasta, ja toisinaan kansallinen lehdistö ja radio julkaisivat raportteja rakennusprosessin etenemisestä. (Pál 2017a, 208.)

Toimittajien näkökulmasta laitos oli mielenkiintoinen, kallis ja huipputekninen ympäristöprojekti, jolla oli erittäin myönteinen vaikutus yhdellä maan saastuneimmista alueista. Valtion sosialistinen propagandakoneisto korosti, että tämä jätevedenpuhdistamo sisälsi erittäin korkeatasoista tekniikkaa jopa Länsi-Euroopan standardien mukaan ja että se oli kansallisesti vertaansa vailla. Lehdistössä todettiin, että se ”tuottaa puhtaampaa vettä kuin Sajó-joesta otettu vesi” (*Déli Hírlap*, 24.05.1975).

Valtion ympäristöpropaganda toimi ja markkinointilauseet tarttuivat paikallisiin mieliin. Paikalliset muistavat edelleen ympäristöpropagandakampanjassa käytetyt kuvaukset (Pál 2017a). Hankkeessa työskennelleet ovat ylpeitä siitä, että olivat valtion sosialistisen taistelun eturintamassa ympäristösaasteiden torjunnassa. Lajos Kárbin, BVK:n jätteenkäsittelylaitoksen entinen varajohtaja, on maininnut haastattelussa: ”1970-luvun lopulla olin ylpeä siitä, että pystyin työskentelemään BVK:n jätevedenpuhdistamolla. Tiesin, että se oli ’huippuluokainen’ ja ’huipputekninen’ laitos. Sitä oli myös jatkuvasti parannettu 1970-luvun lopulta lähtien” (Kárbin 14.11.2007).

Vaikka teknisesti virittyneet reportaasit olivat keskeinen osa alueellista uutisointia BVK:n jätevedenpuhdistamon alueella, isompi ei ollut enää välttämättä parempi. Media keskittyi korkean teknologian ominaisuuksiin, tuodun länsimaisen ympäristöteknologian tehokkuuteen ja ympäristönsuojeluun. Jättimäiset projektielementit, jotka olisivat olleet alueellisten sanomalehtien etusivulla stalinistisella 1950-luvulla, eivät enää tuottaneet otsikoita, koska ne eivät olleet viimeisintä teknologiaa. Esimerkiksi vuosina 1975–1977 tehtiin Sajo-joella suuria maatöitä, joihin sisältyi 19 hehtaarin maarakennus- ja sedimentaatiohanke. Hankkeen laajuudesta ja massiivisesta maaperätyöstä jätettiin tiedottamatta. Jätevedenpuhdistusprojektin valmistumisen jälkeen tiedotusvälineissä kiinnitettiin vain vähän huomiota BVK-laitoksen massiiviseen kokoon; sen sijaan lehdet painottivat hankkeen tehokkuutta ja ympäristöystävällisyyttä sekä sitä, kuinka nopeasti saastumisesta maksettavat ympäristösakot vähenivät BVK:lla. Länsi-Euroopan ja Japanin ympäristöteknologia oli tärkeä symboli sekä valtion sosialistisen hallinnon ympäristönsuojelutoimien taloudelliselle kehitykselle että menestykselle. Valtiososialistisessa propagandassa ympäristönsuojelu nostettiin uudelle tasolle. Se oli nyt pääosassa politiikan ja talouden ongelmien kanssa. Kun jätevedenkäsittelylaitoksen rakentaminen oli saatu päätökseen vuonna 1977, ympäristöteemoja käsittelevien raporttien määrä kasvoi. Superlatiivit ja liioittelu olivat yleisiä. Uusi jätevesilaitos oli ”arvostettu ja

monimutkainen sijoitus” ja ”yksi edelläkävijöistä” tällaisille tuotantolaitoksille Unkarissa. Jo ennen sen rakentamista se oli kehittynyt esimerkiksi ”jota muut teollisuuslaitokset seuraavat” (Magyar Nemzet, 7.5.1975).

Toimittajien haavekuvilla oli rajansa. Heidän mukaansa laitos oli osa valtakunnallisen eliitin klubia, jolla oli hallussaan ”nykyaikaisia, ajan tasalla” olevia ympäristöinvestointeja. Optimistisissa artikkeleissa käsiteltiin aiemmin ”kuolleen Sajó-joen” valoisa tulevaisuutta. Toimittajat kysyivät, tuotaisiinko samanlaisia käsittely-yksiköitä ja siten mahdollisesti merkittäviä muutoksia Borsodin ympäristöolosuhteisiin. Toimittajat iloitsivat myös siitä, että ympäristönsuojelun menestyksen taustalla oli suuria taloudellisia ponnisteluja, koska jätevedenkäsittely-yksikkö oli seurausta ”ennennäkemättömän kalliista ympäristönsuojelutoimista”. Kustannukset olivat 1 miljardi Ft 11,3 miljardin PVC III -kehitysbudjetin tuesta. (Déli Hírlap, 3.3.1978).

Rakentamispäivään mennessä BVK-jätevedenpuhdistamosta tuli ympäristöystävällisyyden symboli valtiotaloudellisessa suunnittelussa. Se symboloi myös keskussuunnittelun paremmuutta ja Unkarin poliittisen järjestelmän menestystä länsimaiseen kapitalistiseen markkinatalouteen verrattuna 1970-luvun lopulla. Projekti kuitenkin korosti myös tekniikoiden rajoituksia. Suurella investoinnilla voitaisiin saavuttaa menestystä vain tiettyyn pisteeseen asti. Saastumisongelman ratkaisemisen sijaan suurin osa tekniikoista vähensi pilaantumisen osatekijöitä ja ulkoisti veden pilaantumisongelman muuttamalla pilaantuneen veden lietteeksi ja kiinteäksi jätteeksi. Nämä ongelmat olivat identtisiä Länsi-Euroopan maiden ongelmien kanssa. (Pál 2017b, 137.)

Vuonna 1983 Budapestin joukkoviestinnän tutkimuskeskus ja Neuvostoliiton tiedeakatemi-an sosioekonomisten ongelmien instituutti toteuttivat empiirisen tutkimuksen, jonka aiheena oli Unkarin ja Neuvostoliiton väestön ekologinen tietoisuus ja käyttäytyminen. Nämä yleistä mielipidettä mitanneet tutkimukset tehtiin tosin eri menetelmillä, mikä estää niiden vertailun keskenään. Kyselyt oli tarkoitettu tutkijoiden ja päätöksentekijöiden käyttöön. Unkarin ryhmän johtavat sosiologit Dobossy ja Kulcsár testasivat, oliko ekologinen tietoisuus olemassa oleva ilmiö ja kuinka ekologista tietoisuutta voitiin mitata julkisen mielipidekyselyn avulla. Unkarilaiset tutkijat sovelsivat virolaisten sosiologien Marju Lauristinin ja Peeter Vihalemmin kehittämää teoriaa. Lauristin ja Vihalemm hyödynsivät sosiaalipsykologian tulkintaparadigman teorioita. Lauristinin ja Vihalemmin mukaan kokemukset edustavat ”haasteita”, jotka lopulta laukaisevat ”vastauksia”. Vastaukset voivat näkyä hyvin monimuotoisina. (HU-OSA-420-2. Imre Dobossy & László Kulcsár 1983.)

Dobossy ja Kulcsár tulkitsivat ekologisiin kokemuksiin liittyviä monipuolisia reaktioita ”ekologiseksi tietoisuudeksi”. He uskoivat, että ”menetelmät”, joihin vastaajat nojautuivat ekologisten ongelmien suhteen, olivat riippuvaisia siitä, mitä he ajattelevat ekologisten ongelmien syistä, uhista, seurauksista ja ratkaisuista. Dobossy ja Kulcsár käyttivät Lauristinin ja Vihalemmin kehittämää parametrejä mittaamaan ja analysoimaan erilaisia vastauksia. Yksi heidän päätaavoitteistaan oli mitata ekologisia reaktioita riippumatta vastaajien sosiologisesta asemasta. Tästä kertoi se, miten tärkeinä erilaiset vastaajat pitivät ekologisia ongelmia. Erilaisia vastaajia olivat esimerkiksi ne, jotka asuivat Budapestin keskustassa, tai ne, jotka viettivät suuren osan vapaa-ajastaan luonnossa retkeillen, kalastaen tai metsästäen. Sitten Dobossy ja Kulcsár mittasivat ekologisten ongelmien syitä 15 mahdollisella tekijällä. Vastaajien piti valita näistä tekijöistä kolme, joita he pitivät tärkeimpiä. Menetelmän tuloksena todennäköisimmät ja epätodennäköisimmät tekijät olivat seurausta yhteisymmärryksestä.

Vastaajien mielestä tärkeimpien ja vähemmän tärkeiden tekijöiden välillä oli eroja. (HU-OSA-420-2. Imre Dobossy & László Kulcsár 1983.)

Tutkimuksen mukaan vastaajat käyttivät tietoisuuttaan Unkarin 1980-luvun alun keskeisistä ympäristöongelmista. Tärkeimpinä kaikki vastaajat pitivät 1980-luvun alun kiireellisimpiä ympäristökysymyksiä: järvien ja jokien pilaantumista, kaupunkien melusaastetta ja ilmanlaadun heikkenemistä. Tutkimuksen viimeisessä osassa tutkimusryhmä selvitti mahdollisia sosiaalisia ja taloudellisia vastauksia. Täällä vastaajat pystyivät ehdottamaan, kuinka ratkaista kiireelliset ekologiset ongelmat ja niiden kielteiset seuraukset. Tutkijat korostivat, etteivät he etsineet realistisia ja tieteellisesti todistettuja vastauksia. He pyrkivät selvittämään vastaajien asenteita ja suosittuja ratkaisuja kiireellisiin ympäristöongelmiin. Tutkimusryhmän mukaan tämän osan mielipiteet olivat hajanaisia. Mikään ratkaisusta ei noussut hallitsevaan asemaan. Ehdotetut ratkaisut olivat laaja-alaisia. Vanhemmat vastaajat korostivat henkilökohtaisen vastuun merkitystä, odottivat valtion ratkaisujen löytämistä ja vaativat tiukempaa ympäristöpolitiikkaa. Miehet korostivat ympäristöpolitiikan ja saastumista vähentävän tekniikan merkitystä. Mielenkiintoista on, että vain alle 15 prosenttia vastaajista katsoi, että ympäristönsuojeluun liittyvään tieteelliseen tutkimukseen ei osoitettu tarpeeksi varoja ja että kansainvälinen yhteistyö ei ollut riittävän tehokasta itäisten ja länsimaiden välillä. Vielä enemmän merkilläpantavaa on, että vain 10 prosenttia vastaajista kehotti vahvistamaan ympäristönsuojelua Unkarissa. Alle 10 prosenttia vastaajista uskoi, että ympäristönsuojelun olisi oltava tiukempaa ja että olisi tarpeen perustaa lisää ympäristönsuojelualueita. Kummallista kyllä, yli 90 prosenttia vastaajista uskoi, että tiedotusvälineet kiinnittivät ympäristönäkökohtiin riittävästi huomiota. (HU-OSA-420-2. Dobossy & Kulcsár 1983.)

Autoritaarisen ympäristönsuojelun teorian rakentaminen

Ympäristönsuojelua on kritisoitu usein liberaaleissa demokratioissa. Länsi-Saksan esimerkki tukee ajatusta, että liberaalien demokratioiden poliittinen eliitti on usein kyvytön osoittamaan tukea ympäristönsuojelulle. Yhteiskunnan tuki keskittyy vain valittuihin ympäristönsuojelukysymyksiin ja jättää huomioimatta monia muita elintärkeitä ympäristöongelmia. Samaan aikaan Guatemalan ja Chilen esimerkit kertovat, että autoritaarisen valtion rooli ympäristönsuojelutoiminnassa voi olla myös hyvin kiistanalainen. Guatemalan tapauksessa hallitus hyökkäsi verisen sisällissodan vastustajia vastaan ja käytti armeijan toteuttamaa sademetsän erittäin tiukkaa ympäristönsuojelua välineenä vastustajien tukahduttamiseksi. Chilen tapauksessa taas kyseessä oli valtio, joka käytti laajaa poliittista voimaansa vähentääkseen ympäristönsuojelua.

Valtion roolia pidetään usein keskeisenä, mutta ympäristönsuojelu on monesti kärsinyt taloudellisen ja teollisen kehityksen edessä. Ympäristönsuojeluongelmat olivat kiistanalaisia myös kommunistisessa Itä-Euroopassa. 1960-luvulla Unkarin ja koko Itä-Euroopan ympäristöasenteet muuttuivat eniten, ja muutos toteutettiin myös valtion tuella. Unkarissa valtio käytti voimaansa sekä ympäristönsuojelun tehostamiseksi että vähentämiseksi.

Unkarissa sosialistinen valtio keskittyi ympäristönsuojeluun jo 1950-luvulla, ja valtion ympäristönsuojeluhallinto syntyi 1960-luvulla. Ammattiyhteisöt, esimerkiksi insinöörit, hydrologit ja kulttuuriyhdistykset, osallistuivat ympäristökeskusteluihin 1960-luvulta lähtien. Jotkin ympäristöasioiden ja sosiaalisten keskustelujen elementit olivat siis samanlaisia Unkarissa ja Länsi-Euroopassa. Useat ominaisuudet olivat kuitenkin myös hyvin erilaisia. Ne olivat länsimaisesta näkökulmasta ”outoja”, kuten Latinalaisen Amerikan valtioiden

ympäristönsuojelutoimet. Näitä ympäristönsuojelupyrkimyksiä ei voi viedä länsimaisen ympäristönsuojelun logiikkaan ja järjestelmään.

Virallisen kommunistisen propagandan mukaan ympäristöongelmista tuli kansallinen kysymys: niitä pidettiin tärkeinä yhteiskunnalle ja valtiolle. Tämä oli ristiriidassa länsivaltioiden tilanteen kanssa esimerkiksi Länsi-Saksan tapauksessa. Huolimatta länsimaisesta uskomuksesta, että ympäristökeskusteluja tukahdutettiin Itä-Euroopassa, Unkarin hallitus edisti ja tuki keskustelua ympäristön pilaantumisesta. Yhteiskunnalliset muutokset ja hallituksen ympäristönsuojelupropaganda muodostivat omalaatuisen yhteistyön, ja ympäristönäkökohdista keskusteltiin usein avoimesti kommunistisessa Unkarissa. Hallituksen organisaatiot, tehtaat ja kunnat keskustelivat ympäristöongelmista, järjestäytyneistä ympäristönsuojelutoimista ja niihin liittyvistä investoinneista. Ideologisella tasolla valtion sosialistisissa järjestelmissä ympäristöhoito oli kulmakivi. Valtion rooli oli kuitenkin erilainen kuin Länsi-Euroopassa. Toisinaan kommunistisen valtion käyttäytyminen Unkarissa muistutti Latinalaisen Amerikan valtioiden ”outoja” toimia. Valtio käytti ympäristönsuojelua erilaisiin tarkoituksiin propagandana, ja perusteli ympäristönsuojelupyrkimyksiä teknisen ja taloudellisen toiminnan muodossa. Ehkä yksi kommunistisen Itä-Euroopan tragediaista oli tapa, jolla se irtautui ympäristöideologiastaan markkinaliberaalista talousjärjestelmästä. Taloudellinen kommunismi pyrki yhdistämään lännen taloudelliset saavutukset, mikä johti samanlaisiin ympäristöongelmiin kuin länsimaisissa teollisuusmaissa.

Lähteet

Arkistot

Vera and Donald Blinken Open Society Archives, Budapest, Unkari
Fund HU-OSA-420

HU-OSA-420-2. Imre Dobossy and László Kulcsár, Az ökológiai tudat és viselkedés társadalmi tényezői. 1983.

Haastattelu

Haastattelu Lajos Kárbinin kanssa, Kazincbarcika, Unkari, 14.11.2007.

Sanomalehdet

Déli Hírlap vuosina 1972–1989.

Észak-Magyarország 1972–1989.

A BVK szennyvíztisztító üzeme (1976) Déli Hírlap, 24.5.1975.

BVK Szennyvízkezelése (1975) Magyar Nemzet, 7.5.1975.

Fodorné, István (1976) Válgék minden állampolgár emberi tulajdonságává a környezetvédelem. Népújság, 20.03.1976

Környezet és Gazdaságosság (1978), Déli Hírlap, 3.3. 1978.

Schnitzler Dr., József (1976) Hazánkban a környezetvédelem központi kérdéssé vált, része embercentrikus, szocializmust építő politikánknak. Népújság, 20.03.1976

- Andersson, Anthony (2018), *Red and Green All Over: Counterinsurgency and Conservation in the Jungles of Cold War Guatemala - Environmentalism under Authoritarian Regimes. Myth, Propaganda, Reality*. Toim. Brain, Stephen & Pál, Viktor. London: Routledge, 34–50
- Borvendég, Zsuzsanna & Palasik, Mária (2015) *Vadhajtasok. A sztálini természetátalakítási terv átültetése Magyarországon, 1948–1956*. Budapest: Napvilág.
- Brain, Stephen (2011), *Song of the Forest. Russian Forestry and Stalinist Environmentalism, 1905–1953*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Brain, Stephen & Pál, Viktor, toim. (2019) *Environmentalism under authoritarian regimes : myth, propaganda, reality*. London: Routledge.
- Cetkauskaitė, Anolda & Laakkonen, Simo (2009) Jokien pilaantumisen ja suojelun ympäristöhistoriaa Neuvosto-Liettuaissa 1945-1990, *Terra* 121: 3, 5. artikkeli
- Council of Europe (1966) *Fresh Water pollution control in Europe*. Council of Europe.
- DeBardeleben, Joan (1985), *The Environment and Marxism-Leninism: The Soviet and East German Experience*. Boulder: Westview.
- Disco, Cornelis (2007) Accepting Father Rhine? Technological Fixes, Vigilance, and Transnational Lobbies as ‘European’ Strategies of Dutch Municipal Water Supplies 1900–1975. *Environment and History* 13:4, 381–411.
- Dominick, Raymond H. III. (1992), *The Environmental Movement In Germany: Prophets and Pioneers, 1871–1971*. Bloomington: Indiana University Press.
- Feshback, Murray & Friendly, Alfred Jr. (1988), *Ecocide in the USSR: Health and Nature under Siege*. New York: Harper Collins.
- Gille, Zsuzsa (2007), *From the Cult of Waste to the Trash Heap of History. The Politics of Waste in Socialist and Post-Socialist Hungary*. Bloomington: Indiana University Press.
- Goldman, Marshall I. (1972), *The Spoils of Progress: Environmental Pollution in the Soviet Union*, Cambridge: MIT Press.
- Jancar, Barbara (1987), *Environmental Management in the Soviet Union and Yugoslavia: Structure and Regulation in Federal Communist States*. Durham: Duke University Press.
- Kistemann, Thomas; Herbst, Susanne; Dangendorf, Friederike; Exner, Martin (2001) GIS-based analysis of drinking-water supply structures: a module for microbial risk assessment. *International Journal of Hygiene and Environmental Health* 203:4, 301–310
- Kirchhof, Astrid Mignon and J. R. McNeill toim. (2019) *Nature and the Iron Curtain: Environmental Policy and Social Movements in Communist and Capitalist Countries, 1945–1990*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Komarov, Boris [Wolfson Ze’ev] (1980), *The Destruction of Nature in the Soviet Union*. New York: M. E. Sharp Armonk.
- Pál, Viktor (2017a), *Technology and the Environment in State-Socialist Hungary. An Economic History*. London: Palgrave Macmillan.
- Pál, Viktor (2017b), Heavy Industry and its Environmental Impact in Northern Hungary between 1950 and 1980. *Forum Historiae*, 11:1, 128-140.
- Perez, Leonardo Valenzuela (2018), *Crafting Authoritarian Atmospheres under Pinochet’s Dictatorship*. Teoksessa Brain, Stephen & Pál, Viktor (toim.) *Environmentalism under Authoritarian Regimes. Myth, Propaganda, Reality*. London: Routledge, 75–95.
- Pryde, Philip R. (1972), *Conservation in the Soviet Union*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pryde, Philip R. (1991), *Environmental Management in the Soviet Union*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Scott, James C. (1998), *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. New Haven: Yale University Press.
- Völgyes, Ivan, Toim. (1974), *Environmental deterioration in the Soviet Union and Eastern Europe*, New York: Praeger Publications.
- Weiner, Douglas (1988), *Models of Nature: Ecology, Conservation, and Cultural Revolution in Soviet Russia*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Weiner, Douglas (1999), *A Little Corner of Freedom. Russian Nature Protection from Stalin to Gorbachev*. Berkeley: University of California Press.

Kesän kiinnostavimmat uutuudet

26⁹⁰

Ville-Juhani Sutinén

LIHA

Liha on kuvaus menneistä maalmista, joissa on jotain kammottavan tuttua.

Myös e-kirjana

26⁹⁰

Milla Peltö

ERAKOT

OMINTAKEISTEN SUOMALAISTEN ELÄMÄNTARINOITA

Kurkistus suomalaisten erakkojen elämään.

Myös e- ja äänikirjana

21⁹⁰

Mikko Jakonen

KONFLIKTI

TALOUS JA POLITIIKKA

Ovatko konfliktit kehittyvän ja demokraattisen politiikan edellytys vai uhka?

Myös e-kirjana

24⁹⁰

Virva Liski

VANKILEIRIN SELVIYTYJÄT

TUHAAT NAISTA
SANTAHAMINASSA 1918

Millaista oli elämä
Santahaminan vankileirillä
1918?

Myös e-kirjana

21⁹⁰

Anna Kontula

MUURI

MATKA MAAILMAN
SUURIMPAAN VANKILEIRIIN

Kirja Gazasta,
ihmisoikeuksista,
aktivismista ja Suomen
vastuusta.

Myös e-kirjana

21⁹⁰

Miriam Attias
& Jonna Kangasoja (toim.)

ME JA NE

VÄLINEITÄ VASTAKKAIN-
ASETTELUJEN AIKAAN

Opas rakentavaan
keskusteluun.

intokustannus.fi **into**